

הקדמה

גליון זה של 'דרך אפרתה', רביעי במספר, מוקדש רובו ככולו ל'בריאת עולם'. למותר לציין עד כמה חשוב מקומו של נושא זה בתודעת האדם הדתי המודרני בכלל ובמערכת החינוך הממלכתית-דתי בפרט. ספק אם יש מי מבין מורינו ותלמידיו שלא התלבט בשאלות אלו, הן במישור העיוני והן בכל הקשור להצגתן בהוראה. אנו שמחים שמורים רבים במכללת אפרתה נענו לבקשתנו ותרמו מפרי עטם ומנסיונם בנידון. בהזדמנות זו נבקש להודות לד"ר חננאל מאק שהירצה בפני תלמידותינו על כיטוי של הנושא באגדות חז"ל ונאות לפרסם את הרצאתו ב'דרך אפרתה'.

בבטאון מגוון נושאים בכמה חטיבות. שלמה גולדשמידט שרטט בפתח הדברים את ההיבטים העקרוניים של שאלת ההוראה של פרק א' בגילים הצעירים. הרב עמוס סמואל והרב יצחק נפחא עמדו על ענייני הלכה שונים הנגזרים מסיפור הבריאה. ר. ירחי, צ. עוקשי אראלה ידגר, י. רוזנסון וד"ר חננאל מאק עוסקים בבעיות פרשניות, פילוסופיות ולשוניות העולות מפרקי הבריאה בספר בראשית, ובהשוואתם לביטוייה הרעיוניים של הבריאה במדרשי חז"ל. לאה חובב, מרים בלום נעמי קאסוטו וי. רוזנסון עוסקים בביטויים הספרותיים, הגאוגרפיים, האמנותיים והאקולוגיים של סיפור הבריאה.

בתחילה הקדשנו גליון זה של 'דרך אפרתה' למורנו שלמה גולדשמידט בהגיעו לגבורות. בשלבים האחרונים של ארגון החומר, לקראת הבאתו לדפוס, נודע לנו כי שלמה יקירנו השיב נשמתו לבוראו, ומה שנועד להיות גילוי כבוד והערכה למורה תוסס ופעיל חרף גילו הניכר, הפך להיות עמוד זכרון ומצבה. נתגלגלו אפוא הדברים ובבטאון זה נפרדים אנו ממורה דגול ונערץ, בפרידה כפי שאהב — 'פרידה בדברי תורה'!

כל מי שהכיר את שלמה יודע היטב כי שלמה השאיר אחריו צוואה. בדאגתו העמוקה להוראת המקרא והיהדות ולאיכות החינוך הממלכתית-דתי, ציוונו שלמה להתמיד, להמשיך ולהעמיק בכל הקשור לעניינים חשובים אלה. אין זו משימה קלה וכולנו מודעים לקשיים העצומים העומדים בכל העוסקים במלאכה. במאמציהם ימצאו בדמותו של שלמה ז"ל ורקור מאיר המורה את הדרך, ומעודד ללכת קדימה — תמיד קדימה! יהא זכרו ברוך.

העורכים

שלמה גולדשמידט – מורה ומחנך

שלמה (פריץ) גולדשמידט נולד בעיר פרנקפורט שבגרמניה בשנת 1913 בחג השבועות. מלחמת העולם הראשונה הביאה את המשפחה למעבר לכפר ומשם לפולדה. כפולדה קבל את חינוכו היסודי. שם למד אצל רב, שלימים היה מרבניה של ישיבת קול-תורה. בגיל צעיר עזב את הבית כדי ללמוד בסמינר למורים בוירצבורג. בסיימו את חק לימודיו שם, המשיך ללמוד בביהמ"ד לרבנים בפרנקפורט שם נתגבשה דמותו כלומד, כמחנך וכיהודי ציוני.

כשמתענים אלו בתרמילו עלה לארץ ישראל. שלמה הצליח לקבל סרטיפיקט כמדריך חקלאי... ועם עלותו ארצה בשנת 1933 עלה לירושלים. מאז, כל יציאותיו ממנה לא היו אלא לשם שיבה אליה במשנה אהבה.

מגוריו הראשונים בירושלים – חדר כביסה של קפה "טוב טעם" (כיום סטימצקי) ברח' קינג ג'ורג', כשערמת עיתונים משמשת לו מטה וקר למראשותיו (לא בדיוק מלון של חמשה כוכבים) ומעבודתו ב"בית עולם" ברח' החכשים ברח לאחר חודש עבודה.

בשנת 1939 נשא לאשה את סוזי לבית שגלר, אותה פגש בקברן "חפץ חיים" שלמה ראה, הציץ רחטף אותה לירושלים.

לאחר נישואיהם התגוררו זמן קצר בקרית שמואל עד שעברו למשק הילדים "מוצא", אותו ניהל שלמה עד לאחר מלחמת השחרור. עם פרוץ המלחמה פונו ילדי משק הילדים לקרית משה ומשקיהם במקום שדה-תעופה עברו לשכונת "טלביה".

בשנת 1949 עבר שלמה לביתו היפה בשכונת "בקעה". הבית טופח בקפידה על ידי סוזי ושלמה, כשציוריו היפים של שלמה תלויים על קירותיו. שם גרו עם ילדיהם אחיעזר, גלי (אביגיל), חנה, חגית וישי בקשרי משפחה הדוקים ועם הרבה אהבה.

דרך ארוכה ומעניינת – דרכו של שלמה בנתיבות החינוך וההוראה. שלמה נמנה עם ראשוני המורים של ביה"ס "חורב". כיום מתכונן ביה"ס חורב לכנס לרגל 60 שנה להיווסדו ושלמה כמעט זוכה להיות היחיד מקרב המורים שלמדו בביה"ס כשנותיו הראשונות. בשנת 1949 הצטרף לביה"ס "דוגמא לבנים", דרכו המיוחדת בהוראת התנ"ך וכלימודי המולדת והגאוגרפיה ושיטתו הייחודית בציור מפות מטביעים חותמם על ביה"ס עד ימינו אלו.

מירושלים נקרא לקבוצת "שדה אליהו", שבעמק בית שאן, כמנהלו הראשון של ביה"ס, אותו ניהל במשך 4 שנים. משם שב לירושלים והצטרף ל"סמינר מזרחי" כמורה וכמדריך פדגוגי.

שלמה גולדשמידט ז"ל

מקץ שנתיים נקרא שוב אל הדגל, הפעם לשליחות בפריז, באירופה ובצפון אפריקה. למרוקו יצא שלמה בדמות ארכיאולוג גרמני בעל דרכון גרמני, לשליחותיו השונות יצא תמיד מפריז. עבודתו היתה כרוכה בסכנה מרובה. באותה עת נעלמו שליחים אחדים ממרוקו והיה צורך לטשטש כל קשר לארץ. סווי והילדים הסירו כל פתק של "אתא" מבגדיו. הוא נטל עמו סידור תפילה של קהילת פרנקפורט ורשם כתובת של אחת מגששות הקהילה הנכבדות. ההופעה כארכיאולוג אינה מקרית, זאת היתה תוצאה ישירה של לימודי ארכיאולוגיה והיסטוריה שלמד באוניברסיטה העברית בירושלים, שם היה מתלמידיו המובהקים של פרופ' מור.

בהיותו ב"שדה אליהו" השתתף בחפירות בבית הכנסת של "כפר קרניים", שמצפון לקברן טירת צבי, ומאמרו שנתפרסם ב"ידיעות החברה לחקירת א"י ועתיקותיה", מצוטט בפי אנשי המחקר.

כחוקר מקרא פירסם שלמה כמה מאמרים העוסקים בחקר המקרא וארץ ישראל: 'על שרידי בית כנסת בתל של כפר קרניים (ארץ ישראל, כרך י"א, תשל"ג, וכן ב"ידיעות' 3-4 תשט"ו)

על הזהות: 'דוד (המלך) - אלחנן' (ידיעות, ניסן תש"ח - אדר תש"ט) על 'מקום בית המקדש' (חוברת מוקדשת לאברהם פלטיאל ליום הולדתו הששים - עין הנציב - תשל"ט)

גם ביטאון מכללת אפרתה 'דרך אפרתה' זכה לפרסם מאמרים של שלמה: 'שינויי גבולות נבחלת בנימין- (דרך אפרתה ב'), 'על פרשיות הנחלות וגבולותיהן בספר 'יהושע' (דרך אפרתה ב'), ומאמרו בביטאון זה (ראה להלן).

מי שיבוא לפתוח את עותקי 'אטלס כרטא' לתקופת המקרא המצויים בספריית מכללת אפרתה, ימצאם מגומרים בהערות רבות של שלמה, הערות המנחות את התלמידות לביקורת ולזהירות בכל הנוגע אל המקרא, לפרשנות פסוקים, לזיהוי מקומות. כל אחת מהערות אלו טומנת בחובה כדי מאמר שלם.

כמחנך העמיד שלמה דורות של מורות וגננות, שחונכו להתייחס אל התנ"ך בעיניים פקוחות. להבחין בין פשט לבין דרש, להבחין בין חלק הלכתי לחלק ספורי. לשקול מה ניתן ללמד ובאיוז כיתה. שינן להם השכם והערב את הצורך להיכנס לראשו של הילד, להבין מה הוא קולט, להמחיש לו את הדברים, ולא לפטמו במושגים ובמלים שאין להן מובן.

מי שנחכ בשיעוריו הדידקטיים ושמע את הנחיותיו איך להורות את 'סיפור המבול', את סיפור 'דוד הפלגה', את 'מעשהו של חם לאביו נוח' ועוד ועוד, לא 'יעז' לשכוח זאת. הדברים נחרתו ונרשמו בקולו ובדמותו, במימיקה ובהמחשה של שלמה.

עם הקמת המרכז לתוכנית לימודים במשרד החינוך, הצטרף שלמה לצוות הכותבים במקרא וייסד את צוות לימודי המולדת והחברה ויחד עם פרופ' מינקוביץ המנוח ניווט את תוכנית הלימודים בנושאים אלו. הוא השתתף בועדה המייעצת ונטל חלק פעיל גם בכתיבת התוכניות למקרא וכל הפרטים הרי הם כתובים בכל אחת מחוברות התוכנית, ובחברות הדרכה שונות, כגון: 'על החומר ההלכתי בתורה ובב"ה"ס הממ"ד (בשיתוף

עם ד"ר מאורי וד"ר אהרונסון). במרכז לתוכנית לימודים הופך שלמה מוקד עלייה לרגל: מכל הצוותים שואלים בעצתו, שומעים הערותיו והארותיו. עד לאחרונה, בבואו לבקור במשרד הכל באו לדרוש בשלומו, לחבקו ולשמוע ממנו רעיונות חדשים או הלצה טובה. כאפיזודה קצרה בקריירה שלו במשרד החינוך, היה שלמה גם מפקח, מטעם המשרד אף רכש תואר בחינוך באוניברסיטה.

שנים רבות עסק שלמה בהוראה ובהדרכת מורים, כמתן הרצאות ומאות השתלמויות ברחבי הארץ ומחוצה לה, נסע בקביעות לדרום אחת לשבוע, בכל מזג אוויר ובדרך לא דרך הרצה במטה יהודה, בצפון ובמקומות רבים אליהם הוזמן.

שיעוריו של שלמה לא יכלו להשאיר את משתתפי השיעור אדישים או משעוממים. הצורך הנדיר של טמפרמנט, ידע רחב, סקרנות שיש בה מן הראשונות כסקרנות הילד, החוויה שהוא עצמו חווה בלימוד החומר ובהקנייתו, שיתוף הקהל הלומד וחדשנות השופעת משלמה כמעין בלתי נרלה, מביאים את הלומד להפעלת חושיו ולדריכות רבה של כישוריו האינטלקטואליים.

מדרכו של שלמה שרודף אמת היה. לא היסס "לומר את האמת בפרצוף" גם אם אמת זו אינה נוחה לשומע. "אין תלמידים טעוני טיפוח המורים הם הטעונים טיפוח" הטיח בפני מורים מבית שמש. את ביקורתו לא נצר בלבו. נכון לב יכול ללמוד רבות מביקורתו של שלמה ולהיכנות ממנה. יושרו ניכר היה בפניו - הבעות פניו של שלמה שקופות מאוד: התלהבות, אי הסכמה, או התקרבות פרץ בקורת, כל אלה חקוקות תמיד בפניו.

כמדריך פדגוגי, ייחודיותו של שלמה בהדגמת כל מה שהדריך וחינך לקראתו. עד לאחרונה הדגים שלמה הוראת סיפורי בראשית בגן הילדים בפני תלמידותיו ממכללת אפרתה ובפני גננות. שלמה הדביק בהתלהבותו את התלמידים. התלמידים נהנו מיכולת המשחק שלו, אהבו אותו ושיתפו עמו פעולה. גם חוש ההומור המיוחד במינו של שלמה תרם לכך שנוצר בקלות קשר בינו לבין תלמידיו.

נסינו להעלות כאן - ובאמת "על קצה המזלג" - נקודות ציון אחדות בדרכו של מחנך דתי, אשר היה שותף אמיתי לעיצוב החינוך הדתי בארץ ישראל. דומה כי עד לימיו האחרונים שלמה נמרץ היה יותר ממחנכים צעירים רבים הנושאים את משא החינוך מתוך עייפות. לעומתם, הוביל שלמה את עגלת ההוראה במרץ וביעילות במעלה ההר. וכך עד ליומו האחרון, חבל על דאבדין ולא משתכחין!

במסגרת ביטאון זה של מכללת אפרתה 'דרך אפרתה', שנערך לכבודו של שלמה ביקשנו ממנו לכתוב דוגמא לשיטתו בהוראת פרק תורה לגיל הרך. בחרנו בפרק א' בבראשית, בעקבות יום העיון שנערך בנושא זה במכללה. אילו זכינו היה שלמה כותב הצעה על כל פרק ופרק בתנ"ך, אלא ששלמה, קב ונקי, עד שמוציא מידי דבר כתוב חייב לעבור כך וכך מסגרות. הצלחנו לשכנע אותו להעלות על הכתב את הצעתו לפרק א' בבראשית. ברקע ההצעה עומדת ההשקפה העקרונית של שלמה, שפרק זה עומד לעצמו למטרה תיאולוגית ואינו בא להורות פרטי יצירת עולם, או פרטי יצירת אדם. דוק ותמצא שכך התורה רואה את הפרק, שהרי היא חוזרת בפרק ב' על פרטי היצירה מזוית אחרת, דבר המלמד על מגמה שונה. אם תרצה, הרי גם חז"ל תופסים כך את הדברים, שהרי בברכת

הנישואין — שבע ברכות — אין מברכים במטבע של 'כורא האדם', השייך לפרק א', אלא במטבע של 'יוצר האדם', השייך לפרק ב'. מסקנתנו הדידקטית, לפי שלמה, שפרק א' המכוון למטרה תיאולוגית איננו 'קליט' כלל לילד הרך, ואין ללמדו לגיל הרך, אלא שכבר נוצרה מציאות ויש להתחשב בה. יש לשים לב למבנה ההצעה המדגישה את המכלול ולא את הפרטים. את 'המאמר האלוקי' ולא את 'הפרטים הנוצרים'.

יהושע ונעמי רוזנברג
ציון עוקשי